

بسم الله الرحمن الرحيم

مهارت‌های آموزش و ترویج قرآن

محمدحسین فریدونی

زمستان ۱۳۹۸

درسمانیه دانشگاه
علوم قرآن و حدیث

فریدونی، محمدحسین، ۱۳۴۶-

مهارت‌های آموزش و ترویج قرآن / محمدحسین فریدونی، حسین فرجی، مجتبی شکاری؛ [برای] وزارت علوم تحقیقات و فناوری مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸. دوازده، ۱۹۴ص: . جدول - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۰۲: قرآن پژوهی: ۶۷) فروست: درسنامه دانشگاهی علوم قرآن و حدیث.

ISBN: 978-600-298-294-0

بها: ۲۲۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور تدوین شده است.

کتابنامه. ص. [۱۸۳] - ۱۸۶: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. قرآن -- راهنمای آموزشی. ۲. Qur'an -- Study and teaching. الف. فرجی، حسین، ۱۳۶۶- ب. شکاری، مجتبی. ج. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. د. ایران. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور.

۲۹۷/۱۰۷

BP۶۵/۲

۶۰۳۷۶۱۸

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

مهارت‌های آموزش و ترویج قرآن

مؤلف: محمدحسین فریدونی، حسین فرجی، دکتر مجتبی شکاری

ناظر: رضا سلامت‌پناه

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم- سبحان

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور تدوین شده و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۲۶۰۲۶۴۰۶۶۴

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن مرکز

علوم قرآن و حدیث، رشته دیرپای دانشگاهی است که عزت انتساب آن به قرآن کریم و حدیث شریف موجب شده تا جامعه، انتظارات علمی، ارزشی و حتی عاطفی ویژه‌ای از آن داشته باشد. از این رو «مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور» با هدف تحول و تعالی نظام تولید علم و تربیت نیروی انسانی قرآنی متناسب با نیاز کنونی جامعه اسلامی، بازنگری و تجمیع برنامه‌های درسی دوره کارشناسی رشته علوم قرآن و حدیث را در دستور کار قرار داد.

انجام این مأموریت با مشارکت صاحب‌نظران علوم قرآن و حدیث و زمینه‌های مرتبط، پنج سال به طول انجامید که حاصل آن، برنامه درسی مشتمل بر ۱۰۰ واحد مشترک و شش مجموعه اختیاری ۳۵ واحدی با عناوین «مطالعات قرآن»، «مطالعات حدیث»، «تربیت دبیر آموزش قرآن و حدیث»، «تربیت مربی آموزش قرآن و حدیث»، «هنرهای قرآنی (قرائت و کتابت)» و «فرهنگ و رسانه» است.

نقشه راه این تحول ضروری می‌نمود که درسنامه‌های رشته نیز، طراحی و تدوین شود. این کار با شناسایی و جلب مشارکت استادان بسیاری از گروه‌های آموزشی کشور و با مدیریت «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «دانشگاه قرآن و حدیث» انجام شد.

این اقدامات، نخستین گام در ارتقای محتوا و انسجام درونی این رشته بود که بی‌گمان از نقص و نارسایی مبرا نیست. امید می‌رود این برنامه و درسنامه‌های آن مورد عنایت استادان و دانشجویان گرامی قرار گیرد و با نظرات مشفقانه و انتقال تجربیات اجرای آن، این مرکز را در بازنگری مجدد برنامه کارشناسی و بازطراحی مقاطع تحصیلات تکمیلی همراهی کنند.

مرکز هماهنگی و توسعه

پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظرگرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارآیی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره» بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۰۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان متن درسی برای درس «مهارت‌های آموزش و ترویج قرآن کریم» در مقطع کارشناسی برای رشته علوم قرآن و حدیث (براساس مصوبه جلسه ۷۰ کمیسیون برنامه‌ریزی آموزشی وزارت علوم مورخ ۱۳۹۵/۴/۱۳) تألیف شده است؛ البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های نویسندگان محترم اثر، محمدحسین فریدونی، حسین فرجی و دکتر مجتبی شکوری و نیز از ناظر محترم اثر، رضا سلامت‌پناه سپاسگزاری کند. همچنین از نقش حمایتی مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور و تلاش‌های اعضای محترم کارویژه مدیریت تدوین درسنامه‌های قرآنی و همه عزیزانی که در آماده‌سازی و انتشار این اثر نقش داشته‌اند؛ سپاسگزاری می‌شود.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

درس اول: مبانی آموزش و ترویج قرآن

مقدمه ۵
تمسک به قرآن؛ وظیفه پیامبر و مسلمانان ۶
ابعاد تمسک به قرآن؛ وظایف فرد و جامعه مسلمان نسبت به قرآن ۷

درس دوم: جایگاه آموزش و ترویج قرآن در نظام توسعه فرهنگ قرآنی

مقدمه ۱۳
مراحل هدف‌گذاری مؤثر (SMART) ۱۴
فرهنگ و فرهنگ‌سازی ۱۵
فرهنگ‌سازی ۱۷
آموزش و ترویج در نظام توسعه فرهنگ قرآنی ۱۸
انواع محتوای قرآنی ۱۹

درس سوم: نظام آموزش قرآن در جمهوری اسلامی ایران

مقدمه ۲۳
نظام آموزشی ۲۵
برنامه درسی ۲۵
عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی ۲۶
۱. اهداف ۲۶
۲. محتوا ۲۷
۳. روش ۲۷
۴. رسانه (مواد) ۲۷

۲۷ ۵. زمان
۲۸ ۶. فضا
۲۸ ۷. ارزشیابی
۲۹ برنامه‌های درسی آموزش قرآن
۳۱ نمونه‌هایی از برنامه‌های درسی آموزش قرآن رایج در کشور
۳۱ ۱. برنامه درسی آموزش قرآن پایه ششم
۳۲ ۲. دوره سطح ۱، آموزش قرائت قرآن سازمان تبلیغات اسلامی
۳۳ ۳. برنامه درسی آموزش جامع سوره‌های جزء سی‌ام قرآن
۳۴ اهداف آموزش عمومی قرآن کشور
۳۶ تحقیق و پژوهش

درس چهارم: آموزش قرآن در آموزش و پرورش

۳۷ مقدمه
۳۸ کلیات آموزش قرآن در آموزش و پرورش
۳۹ آموزش قرآن در مقطع ابتدائی
۳۹ اهداف کلی آموزش قرآن در دوره ابتدائی
۴۰ آموزش قرآن در سه ساله نخست مقطع متوسطه (دوره اول)
۴۲ آموزش قرآن در سه ساله دوم مقطع متوسطه (دوره دوم)
۴۳ برنامه آموزش قرآن در مدارس قرآنی
۴۴ آموزش قرآن در پیش‌دبستانی
۴۴ دارالقرآن‌های آموزش و پرورش

درس پنجم: مهارت‌های آموزش خواندن قرآن (قرائت و حفظ)

۴۷ مقدمه
۴۸ برنامه‌های آموزش خواندن قرآن
۵۱ مهارت‌های آموزش حفظ قرآن
۵۲ راهبردهای کیفیت‌بخشی به استماع و تکرار
۵۲ مهارت‌های آموزش حفظ پیام‌های قرآنی
۵۳ مهارت‌های آموزش حفظ سوره‌ها
۵۵ مهارت‌های آموزش روخوانی
۵۵ مقدمه
۵۵ کلیات آموزش روخوانی
۵۷ راهبردهای آموزش روخوانی
۶۰ مهارت‌های آموزش روان‌خوانی
۶۰ مهارت‌های آموزش تلفظ عربی حروف و حرکات و احکام تجویدی

آموزش تلفظ عربی حروف.....	۶۱
آموزش ادای عربی حرکات.....	۶۲
آموزش احکام تجویدی.....	۶۳

درس هشتم: مهارت‌های آموزش مفاهیم و معارف قرآن

مقدمه.....	۶۵
سطوح درک معنای آیات قرآن.....	۶۶
رویکردهای محتوایی و روشی در آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن.....	۶۶
رویکردهای محتوایی.....	۶۷
۱. رویکرد واژه‌محور.....	۶۷
۲. رویکرد ساختارمحور.....	۶۷
۳. رویکرد معارف‌محور.....	۶۸
۴. رویکرد مصحف‌محور.....	۶۸
رویکردهای روشی.....	۶۸
۱. روش تکرار و حفظ.....	۶۹
۲. روش پرسش و پاسخ.....	۶۹
۳. روش اکتشافی-استنباطی.....	۶۹
۴. روش توضیحی.....	۶۹
۵. روش استماع و یادآوری.....	۷۰
۶. روش خودآموز.....	۷۰
آموزش معارف و تفسیر قرآن.....	۷۴
مقدمه.....	۷۴
انواع محتواهای معارف قرآن.....	۷۵
رویکردهای آموزش تفسیر و معارف قرآن.....	۷۵
مهارت‌های آموزش تدبیرمحور معارف قرآن کریم.....	۷۹
مقدمه.....	۷۹
فواید و مزایای آموزش تدبیرمحور معارف قرآن.....	۸۰
تمرین عملی یادگیری تدبیرمحور معارف قرآن.....	۸۱

درس نهم: آشنایی با فعالیت‌های تبلیغی ترویجی قرآنی

مقدمه.....	۸۹
نظام تبلیغ و ترویج قرآن کریم و کارکردهای آن.....	۹۰
اصول طراحی مضمون قرآنی.....	۹۳

درس هشتم: تولید محصولات تبلیغی ترویجی قرآنی

۹۵	تلاوت قرآن کریم
۹۷	برای مطالعه بیشتر
۹۸	تواشیح و جمع خوانی قرآن
۹۸	فیلم سینمایی قرآنی
۹۹	آشنایی کلی با فیلم نامه
۱۰۰	سکانسی از فیلم نامه سریال حضرت موسی (علیه السلام) نوشته مرحوم فرج الله سلحشور
۱۰۱	فیلم کوتاه قرآنی
۱۰۲	فیلم مستند قرآنی
۱۰۳	سریال قرآنی
۱۰۴	مراحل کلی تولید محصول نمایشی قرآنی
۱۰۵	نماهنگ
۱۰۵	سخنرانی قرآنی
۱۰۶	برای مطالعه بیشتر
۱۰۶	آیا با سخنرانی های تد (TED) آشنا هستید؟
۱۰۷	برنامه های رادیویی و تلویزیونی قرآنی
۱۰۷	بازی رایانه ای قرآنی
۱۰۸	نمونه یک بازی نامه
۱۰۹	محصولات رسانه ای قرآنی
۱۱۰	مصحف

درس نهم: عرضه محصولات تبلیغی ترویجی قرآنی

۱۱۳	رادیو و تلویزیون
۱۱۴	فضای مجازی
۱۱۵	کتاب
۱۱۶	نشریه
۱۱۷	خبرگزاری
۱۱۸	فروشگاه عرضه محصولات فرهنگی
۱۱۸	محیط عمومی
۱۱۹	نمایشگاه قرآن کریم

درس دهم: رویدادهای تبلیغی ترویجی قرآنی

۱۲۳	جلسات و محافل قرآنی
۱۲۴	الف) جلسات آموزشی قرآنی
۱۲۵	ب و ج) محفل قرآنی و کرسی تلاوت

۱۲۷	د) هیئت قرآنی
۱۲۸	ه) حلقه معرفت قرآنی
۱۲۸	جشنواره‌ها و مسابقه‌های قرآنی
۱۳۰	پژوهش

درس یازدهم: آموزش و ترویج قرآن؛ بایدها و نبایدها

۱۳۱	مقدمه
۱۳۱	از کجا باید شروع کرد؟
۱۳۳	باور، اساس فرهنگ

پیوست ۱: ابعاد تمسک به قرآن

۱۳۷	الف) حوزه فردی
۱۳۷	۱. ایمان به قرآن
۱۳۸	۲. تعلّم قرآن
۱۳۹	حفظ قرآن (حمل قرآن)
۱۴۲	۳. قرائت قرآن
۱۴۴	۴. استماع قرآن
۱۴۶	۵. تدبیر در قرآن
۱۴۹	۶. انس با قرآن
۱۵۰	۷. عمل به قرآن (تبعیت)
۱۵۱	ب) حوزه اجتماعی
۱۵۲	ابعاد اجتماعی تمسک به قرآن
۱۵۲	۱. حکومت قرآن
۱۵۸	۲. تعلیم قرآن
۱۶۲	۳. تبلیغ قرآن

پیوست ۲: آشنایی با نظام توسعه فرهنگ قرآنی

۱۶۸	مفاهیم پایه نظام توسعه فرهنگ قرآنی
۱۶۸	نظام توسعه فرهنگ قرآنی
۱۶۸	توسعه فرهنگ قرآنی
۱۶۸	فعالیت‌های قرآنی
۱۶۹	فرهنگ‌سازی قرآنی (کارکرد اصلی نظام توسعه فرهنگ قرآنی)
۱۶۹	نظام‌سازی قرآنی (کارکرد اصلی نظام توسعه فرهنگ قرآنی)
۱۶۹	ساختار نظام توسعه فرهنگ قرآنی
۱۷۰	الف) کارکرد اساسی (غائی) نظام توسعه فرهنگ قرآنی

ب) کارکردهای اصلی نظام توسعه فرهنگ قرآنی	۱۷۰
۱. تولید مضمون‌های قرآنی (تدوین و تبیین گزاره‌های فرهنگ قرآنی)	۱۷۰
۲. تولید محصولات (کالاها و خدمات قرآنی)	۱۷۲
۳. فرهنگ‌سازی قرآنی	۱۷۳
۴. نظام‌سازی قرآنی	۱۷۳
۱. رصد نظام‌های مختلف به منظور شناسایی نسبت آنها با مضمون‌های قرآنی	۱۷۴
۲. بازتعریف مضمون‌ها و بازتولید محصولات	۱۷۴
۳. تبادل و انتقال مضمون‌ها و محصولات قرآنی با دیگر نظام‌ها	۱۷۵
ج) کارکردهای پشتیبانی نظام توسعه فرهنگ قرآنی	۱۷۶
۱. جلب توفیق الهی	۱۷۶
– اخلاص در نیت	۱۷۷
– بصیرت در عمل	۱۷۷
– تلاش پیگیرانه	۱۷۸
۲. تولید نظام توسعه فرهنگ قرآنی (مدیریت راهبردی)	۱۷۸
– سیاست‌گذاری	۱۷۹
– هماهنگی و تسهیل	۱۷۹
– نظارت و ارزیابی	۱۷۹
۳. تأمین منابع	۱۸۰
– تأمین نیروی انسانی	۱۸۰
– تأمین دانش	۱۸۰
– تأمین منابع مالی	۱۸۱
منابع و مأخذ	۱۸۳

نمایه‌ها

نمایه آیات	۱۸۷
نمایه روایات	۱۹۰
نمایه اصطلاحات	۱۹۳

مقدمه

دانش‌آموختگان علوم قرآن و حدیث، بیش از آنکه به فعالیت مطالعاتی و تولید دانش قرآنی بپردازند، در محیط‌های آموزشی و فرهنگی مشغول به کار شده‌اند. فرهنگ عمومی جامعه نیز در مواجهه با این افراد تلقی توانمندی در تعلیم، تبلیغ و ترویج قرآن را دارد؛ پس بعید است که دانش‌آموخته قرآن و حدیث در معرض این مطالبه یا انجام وظیفه قرار نگیرد.

درس مهارت‌های آموزش و ترویج قرآن کریم، درصدد است تا دانش و مهارت‌های اولیه را برای ایفای نقش در این عرصه، در همه دانشجویان این رشته ایجاد کند. این امر مستلزم نکاتی است که در ابتدای کتاب و در قالب بیان نظام محتوایی آن می‌آید:

۱. تعلیم، تبلیغ و ترویج قرآن در جامعه، رسالتی عمومی است که به طریق اولی، وظیفه اصلی همه فعالان دینی است. جایگاه این کار در منظومه وظایف فرد و جامعه مسلمان نسبت به قرآن قابل شناخت است. نخستین درس این کتاب و پیوست یک آن، مروری بر مبانی توسعه فرهنگ قرآنی و جایگاه این وظایف است؛

۲. تعلیم و تبلیغ قرآن مجید در جامعه و نشان دادن طعم شیرین ارتباط و انس با قرآن و تدبّر و فهم معارف آن به مخاطبان می‌تواند به صورت شخصی و فردی انجام شود، اما بدیهی است که نقش‌آفرینان مختلف جامعه در تأثیر و تأثر با یکدیگرند. به‌ویژه آنکه رسالت و مأموریت مشترکی داشته باشند؛ پس لازم است هر یک از آنان به پایه استعداد و توان خود، بهترین جایگاه را برای نقش‌آفرینی مؤثر و تأثیر هم‌افزای اجتماعی بیابند. اینجاست که مفهوم نظام، به معنای مجموعه‌ای از عناصر مرتبط با هم که هدف واحدی را دنبال می‌کنند، مطرح می‌شود. از آنجا که نظام توسعه فرهنگ قرآنی عرصه فعالیت و ایفای نقش همه فعالان قرآنی است؛ پس شناخت

این نظام ضروری به نظر می‌آید. در انتهای درس اول و در پیوست دوم این کتاب، با نگاه کارکردی و عملیاتی به معرفی فرایندهای زنجیره‌ای منجر به توسعه فرهنگ قرآنی و شرح آنها پرداخته شده است. مدل کارکردی نظام توسعه فرهنگ قرآنی و مفاهیم آن در این بخش معرفی می‌شود. حاصل این امر، شناخت دقیق‌تر از نقش‌های فعالان قرآنی، به‌ویژه آموزش و ترویج‌دهندگان قرآن در نظام توسعه فرهنگ قرآنی است. در ادامه این موضوع، درس دوم کتاب، جایگاه آموزش و ترویج قرآن در نظام توسعه فرهنگ قرآنی و مفاهیم و ابعاد آن آمده است؛

۳. آموزش عمومی قرآن کریم، عرصه اصلی فعالیت دانش‌آموختگان دوره کارشناسی علوم قرآن و حدیث بوده و خواهد بود. ضرورت دارد مربیان و معلمان قرآن با ابعاد مختلف آموزش عمومی این کتاب مقدس و عرصه‌های آن آشنا شوند. کلیات آموزش قرآن در نظام جمهوری اسلامی ایران، درس سوم کتاب است که در آن، مفاهیم اصلی مربوط به سطوح، برنامه‌ها و بخش‌های دست‌اندرکار آموزش قرآن کریم به دانشجویان معرفی می‌شوند؛

۴. هم‌اکنون آموزش قرآن در محیط‌های رسمی یا غیر رسمی صورت می‌گیرد. مراکز مختلف دست‌اندرکار آموزش قرآن در آموزش و پرورش و بخش‌های دیگر دولتی، برنامه‌هایی را برای آموزش قرآن تدوین و ابلاغ کرده‌اند که معلمان و مربیان قرآن به اجرای آنها می‌پردازند. دانش‌آموخته کارشناسی علوم قرآن و حدیث لازم است کلیات این برنامه‌ها و رسانه‌های آموزشی آن را بشناسد. در درس چهارم کتاب برنامه‌های آموزش قرآن در نظام آموزش و پرورش کشور معرفی شده‌اند؛

۵. اصلی‌ترین بخش این کتاب، به تشریح جزئیات روش آموزش قرآن اختصاص دارد. این بخش درصدد است تا جزئیات عملی آموزش عمومی قرآن در سطوح مختلف را به دانشجویان انتقال دهد، تا براساس آنها، مهارت‌آغازین آموزش عمومی قرآن را کسب کنند و بتوانند به صورت عملی در کلاس درس و خارج از آن به تدریس قرآن بپردازند. این بخش بیشتر جلسات آموزشی را به خود اختصاص می‌دهد. اجرای برنامه آموزش قرآن دانش‌آموزان، محور اصلی کار عملی است در درس‌های پنجم و ششم کتاب ابعاد مختلف آموزش قرآن به صورت تفصیلی بیان شده‌اند؛

۶. گسترش رسانه‌ها در جامعه امروز، پررنگ شدن نقش‌های تبلیغی و ترویجی را به دنبال داشته است. شناخت ظرفیت‌ها و کارکردهای فعالیت‌های فرهنگی، هنری و رسانه‌ای قرآنی،

اولویت امروز و فردای فعالان قرآنی است. در درس هفتم، دانشجویان با کلیات فعالیت‌های تبلیغی ترویجی قرآنی آشنا می‌شوند؛

۷. نظام تبلیغ و ترویج قرآن بر محور تولید و عرضه محصولات شکل می‌گیرد؛ پس ضرورت دارد هر یک از دانشجویان با توجه به استعداد و علاقه‌های خود به گونه فردی یا گروهی، نسبت به تولید یک یا چند محصول فرهنگی، هنری یا رسانه‌ای اقدام کنند. نحوه تولید و عرضه محصولات تبلیغی و ترویجی قرآنی در درس‌های هشتم و نهم تشریح شده است. در این بخش، انواع و ویژگی‌های محصولات قرآنی، راهبردها و راهکارهای تولید محصول متناسب با مخاطب، معرفی شده و در قالب تولید نمونه در کلاس عملی می‌شوند. تعداد جلسات تمرین عملی انفرادی و گروهی برای این بخش درخور توجه خواهد بود. افزون بر این، دانشجویان می‌توانند در قالب تکلیف کلاسی نسبت به حضور در محیط و مواجهه مستقیم با محصولات فرهنگی، هنری و رسانه‌ای، گزارش تحلیلی خود را از این محصولات تهیه و ارائه کنند؛

۸. ویژگی خاص قرآن و الزامات و حساسیت‌های جامعه مخاطب امروز، اقتضا دارد که در تعامل با مخاطبان و معرفی، آموزش و ترویج قرآن به آنان، فرهنگ جامعه مخاطب و بایدها و نبایدهای تعامل با آنان شناخته شوند. مروری بر این مقوله همراه با ذکر نمونه‌هایی از تأثیر رعایت کردن یا نکردن آن، محتوای این بخش را تشکیل می‌دهد تا افزون بر زمینه‌سازی مهارتی در آموزش و ترویج قرآن، اهمیت و حساسیت موضوع در دل و جان مخاطب جای گیرد؛

۹. کتاب حاضر نخستین اثر تألیفی در این حوزه برای محیط دانشگاهی است و یقیناً نیاز به بررسی و بهسازی دارد. تجربه اجرای این اثر در کلاس درس، قوت‌ها و ضعف‌های آن را نمایان خواهد کرد. انتقال این تجربه‌ها به مؤلفان مورد نیاز و موجب امتنان است.

محمدحسین فریدونی

Fereidooni_mh@yahoo.com

مجتبی شکوری

shever66ms@gmail.com

حسین فرجی

hosaynfaraji@gmail.com

درس اول

مبانی آموزش و ترویج قرآن

هدف درس:

آشنایی دانشجویان با فلسفه آموزش و ترویج قرآن در جمهوری اسلامی ایران و نظام پیش‌بینی شده برای تحقق آن.

مقدمه

۱. تعلیم و ترویج قرآن نزد مسلمانان سابقه‌ای همپای نزول قرآن دارند. تاریخ صدر اسلام و پس از آن، نشان می‌دهد که این دو از فصل‌های مهم فرهنگ و تمدن اسلامی بوده، سپس نسل به نسل انتقال و تداوم یافته‌اند. هم‌اکنون نیز نهادهای رسمی یا غیر رسمی متولی آموزش و ترویج قرآن در همه جوامع اسلامی وجود دارند. همچنین معلمان، مبلغان و مروجان کتاب خدا نزد جامعه مسلمانان محترم‌اند؛

۲. آموزش، تبلیغ و ترویج قرآن در فرهنگ عمومی مسلمانان، امری عبادی و وظیفه‌ای دینی به شمار می‌آید. اهتمام به تعلیم، تبلیغ و ترویج قرآن را می‌توان دست‌کم واجب‌کفایی دانست؛ پس لازم است گروه‌هایی از مسلمانان برای ادای این واجب الهی برخیزند و مقدمات، دانش و مهارت‌های لازم برای ایفای آن را به دست آورند؛^۱

۳. از دانشجویان علوم قرآن و حدیث انتظار آن است که افزون بر کسب توانمندی‌های لازم برای آموزش و ترویج قرآن مجید، با مبانی و فلسفه این کار آشنا باشند، تا با شناخت و انگیزه کافی، به‌عنوان وظیفه الهی خود بدان پردازند.

۱. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم: هیچ مؤمن مرد یا زن، آزاد یا برده‌ای نیست مگر اینکه برای خدا حقی واجب برگردن آنهاست و آن حق این است که قرآن را یاد بگیرند (نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۲۸۷).

در این درس وظایف مسلمانان نسبت به قرآن واکاوی می‌شوند، تا دانشجو اهداف و مبانی آموزش و ترویج قرآن را دریافته و در آن بیندیشد. همچنین، با کلیات نظام پیش‌بینی شده برای تحقق این وظایف در جمهوری اسلامی ایران آشنا خواهد شد.

تمسک به قرآن؛ وظیفه پیامبر و مسلمانان

تمسک به قرآن، وظیفه‌ای است که خدای متعال برای پیامبرش تعیین کرده است: «فَأَسْمَسِكُ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ * وَإِنَّهُ لَدِكُّرٌ لَّكَ وَ لِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ» [زخرف، ۴۳] با تدبیر در این دو آیه، مضمون‌های ذیل را می‌توان دریافت کرد:

۱. رسیدن به صراط مستقیم، رابطه مستقیمی با قرآن و تمسک به آن دارد؛
 ۲. تمسک به قرآن وظیفه‌ای شایسته یادآوری برای پیامبر ﷺ و همه مسلمانان است؛
 ۳. خداوند درباره تمسک به قرآن، از همه مسلمانان بازخواست خواهد کرد.
- پیامبر اکرم ﷺ تبیین‌کننده قرآن در نظر و عمل بود، از این‌رو، خداوند تبعیت از قرآن و اطاعت از پیامبر ﷺ را توأمان از همه مسلمانان خواسته است.^۱ پیامبر خدا ﷺ نیز با بیان حدیث ثقلین، بر تداوم سنت تمسک به قرآن و تبیین‌کنندگان آن تأکید فرمود: «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِثْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي وَ إِنَّهُمَا لَنْ يُفْتَرَقَا حَتَّىٰ يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ، مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا».^۲
- و مسئولیت مسلمانان را در این‌باره چنین گوشزد فرمود: «أَنَا أَوَّلُ وَ آخِرُ عَلَى الْعَرْشِ الْجَبَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ كِتَابُهُ وَ أَهْلُ بَيْتِي ثُمَّ أُمَّتِي ثُمَّ أَسْأَلُهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ بِأَهْلِ بَيْتِي».^۳

۱. «... وَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِيُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (نحل، ۴۴) ... و به سوی تو ذکر

(قرآن) را فرو فرستادیم تا برای مردم آنچه را که برایشان نازل شده روشن بیان کنی، امید است بیندیشند». - «إِنِّي لَأَنْزِلُ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ» (اعراف، ۳) آنچه را از سوی پروردگارتان به جانب شما نازل شده پیروی کنید، و از معبودانی غیر او پیروی نکنید، ولی بسیار اندک و کم، پند می‌گیرید».

- «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ ...» (اعراف، ۱۵۷) همانان که از این فرستاده، پیامبر درس‌نخوانده که [نام] او را نزد خود در تورات و انجیل نوشته‌می‌یابند پیروی می‌کنند».

- «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ ...» (نساء، ۵۹) ای کسانی که ایمان آورده‌اید خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید ...».

۲. حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۲۷، ص ۱۸۸؛ صحیح مسلم، ص ۱۰۴۳، ح ۲۴۰۸.

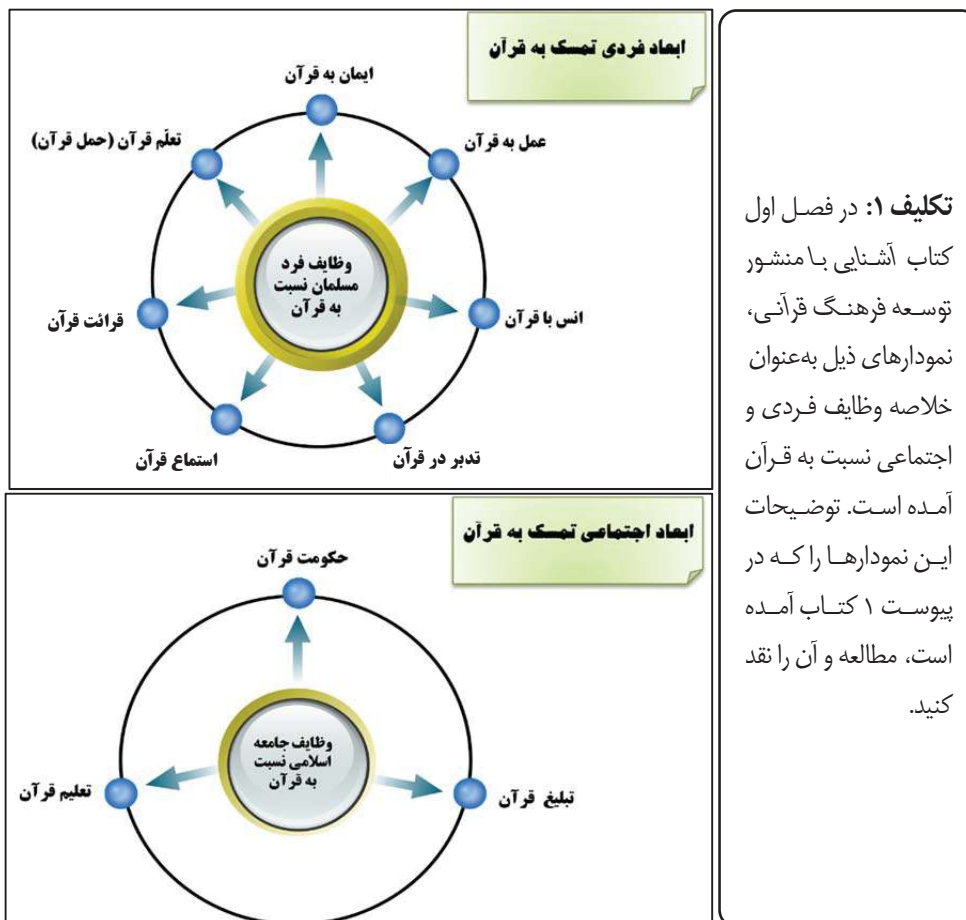
۳. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۵۹۶.

فعالیت مطالعاتی: موارد کاربرد ریشه «م س ک» در قرآن مجید و مفهوم هر یک را مطالعه کرده و معنای دقیق تمسک را بیابید.

ابعاد تمسک به قرآن؛ وظایف فرد و جامعه مسلمان نسبت به قرآن

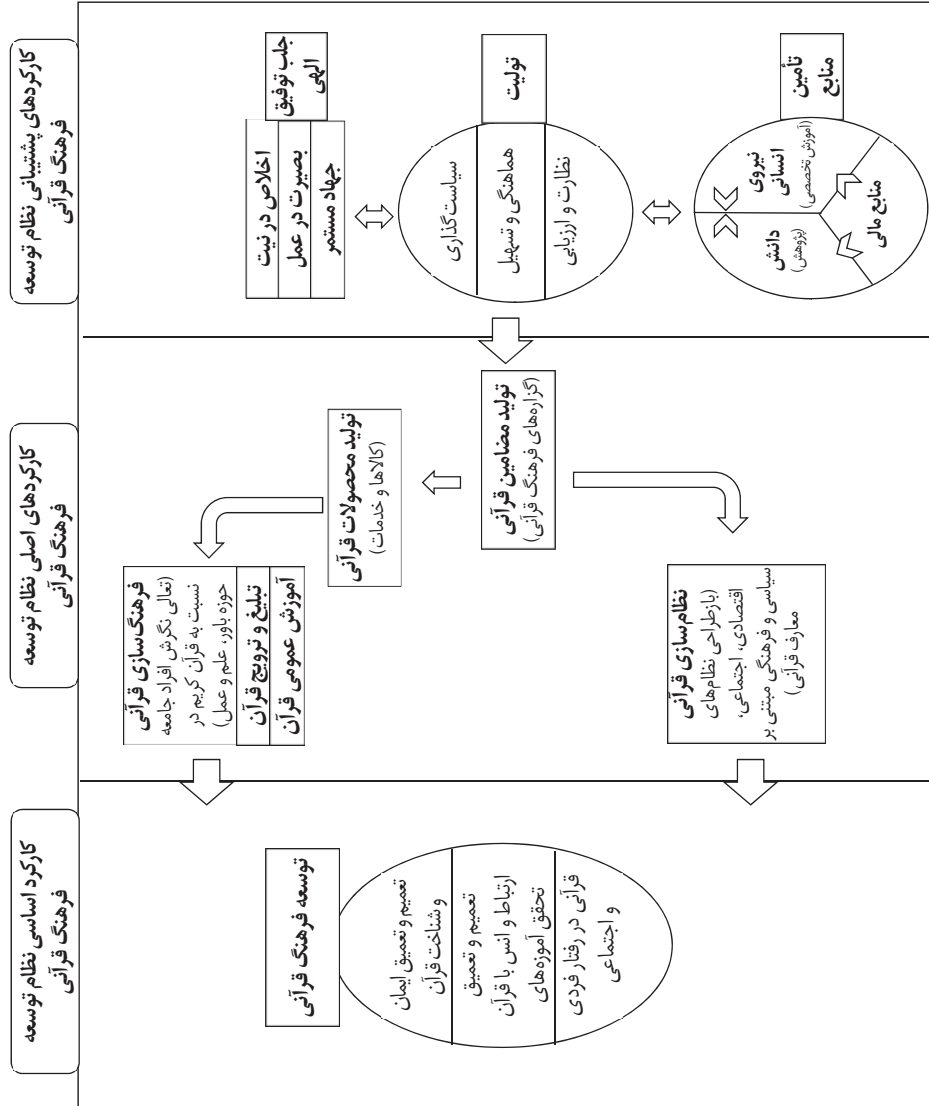
با پژوهش موضوعی در آیات و روایات وارد شده با کلیدواژه «قرآن» و دیگر واژگان و تعبیرهای هم‌معنای آن، مانند «ما أنزل الله»، «وحی»، «کتاب»، می‌توان ابعاد تمسک به قرآن را در قالب وظایف فرد و جامعه نسبت به قرآن شناسایی و طبقه‌بندی کرد.

خلاصه نتایج به دست آمده از مطالعات انجام شده در بخش قرآنی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی در قالب نمودارهای ذیل ارائه شده است:

نظام اسلامی با هدف حکومت قرآن و تحقق همه وظایف جامعه و فرد در قبال قرآن، تشکیل می‌شود. تحقق کامل این وظایف، در حکومت عدل جهانی و به دست منجی عالم بشریت اتفاق می‌افتد اما در قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران^۱ و قوانین و مقررات مصوب، برخی قواعد و سازوکارهای لازم برای تحقق حاکمیت احکام قرآن و جاری شدن آن در جامعه و فراهم آوردن زمینه‌های انجام وظایف آحاد مسلمانان نسبت به قرآن، پیش‌بینی شده است. در همین راستا، سند منشور توسعه فرهنگ قرآنی در سال ۱۳۸۸ ش، به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید. در این سند، مبانی، اهداف، سیاست‌ها، راهبردها و سازوکار تشکیلاتی لازم برای توسعه فرهنگ قرآنی در کشور پیش‌بینی شده‌اند. همچنین مدل مفهومی ذیل برای تحقق توسعه فرهنگ قرآنی در نظام جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد شده است. برای آشنایی بیشتر با مدل کارکردی نظام توسعه فرهنگ قرآنی، به پیوست ۲ کتاب رجوع شود.

۱. اصل اول قانون اساسی: «حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملت ایران، براساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالیقدر تقلید، آیت‌الله العظمی امام خمینی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی، برابر با اول و دوم جمادی الاولی سال یکهزار و سیصد و نود و نه هجری قمری با اکثریت ۹۸/۲ درصد کلیه کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.»

مدل کارکردی نظام توسعه فرهنگ قرآنی

تکلیف ۲: در جدول ذیل، نمونه‌هایی از آیات و روایات مرتبط با تمسک به قرآن مجید ذکر شده‌اند، با خواندن مکرر و تدبر در آن، ترجمه دقیق متن و نمونه‌هایی از مضمون‌های قابل دریافت از هر یک را - همانند مثال - بنویسید.

ردیف	متن آیه / روایت	منبع	ترجمه	گزاره‌های سفارش شده
۱	فَإِذَا التَّبَسَّتَ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ	الکافی، ج ۲، ص ۵۹۹	پس آنگاه که فتنه‌ها چون پاره‌های شب تاریک بر شما احاطه یافتند، بر شما باد به قرآن!	هر اندازه کار برای مسلمانان سخت‌تر می‌شود، توجه به قرآن اهمیت بیشتری می‌یابد.
۲	«فَأَقْرَأْ وَ مَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ»	مژمل، ۲۰	هر چقدر که ممکن است قرآن بخوانید.	۱. لزوم خواندن مستمر قرآن از سوی همه مسلمانان؛ ۲. خواندن قرآن در هر فرصت ممکن.
۳	«أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ»	بقره، ۲۸۵		
۴	يَتَّبِعِي لِلْمُؤْمِنِينَ أَنْ لَا يَمُوتَ حَتَّى يَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ أَوْ يَكُونَ فِي تَعَلُّمِهِ	بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۸۹		
۵	إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ	پیام پیامبر، ص ۷۴۲		
۶	الْقُرْآنُ عَهْدُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ فَقَدْ يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْظُرَ فِي عَهْدِهِ وَ أَنْ يَقْرَأَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ آيَةً	اصول کافی، ج ۲، ص ۶۰۹		
۷	«وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَأَسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»	اعراف، ۲۰۴		

ردیف	متن آیه / روایت	منبع	ترجمه	گزاره‌های سفارش شده
۸	«كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ»	سوره ص، ص ۲۹		
۹	أَلَا، لَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَدَبُّرٌ	اصول کافی، ج ۱، ص ۳۶		
۱۰	مَنْ أَيْسَ يَتْلُو الْقُرْآنَ لَمْ تَوْجِشْهُ مُفَارَقَةَ الْإِخْوَانِ	غرر الحکم، ص ۱۱۲		
۱۱	يَدْفَعُ اللَّهُ عَنِ مُسْتَمِعِ الْقُرْآنِ تَلْوَى الدُّنْيَا وَ عَنِ قَارِئِهِ تَلْوَى الْآخِرَةِ	بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۸۲		
۱۲	«اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ»	اعراف، ص ۳		
۱۳	«وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ»	مائده، ص ۶۶		
۱۴	لِكُلِّ شَيْءٍ حَلِيَّةٌ وَ حَلِيَّةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ	الكافی، ج ۲، ص ۶۱۵		
۱۵	خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَ عَلَّمَهُ	نهج الفصاحه، ص ۴۷۳		
۱۶	عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ الْقُرْآنَ؛ فَإِنَّهُ أَوَّلُ مَا يَنْبَغِي أَنْ يَتَعَلَّمَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ هُوَ	الجامع الصحيح، مسند الربيع بن حبيب، ص ۲۴		
۱۷	يَا حَمَلَةَ الْقُرْآنِ! اْعْمَلُوا! فَإِنَّ الْعَالِمَ مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَ وَاظَفَ عَمَلُهُ عِلْمَهُ	نهج السعادة، ج ۳، ص ۳۹۲		

ردیف	متن آیه / روایت	منبع	ترجمه	گزاره‌های سفارش شده
۱۸	مَنْ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ طَائِعاً وَ قَرَأَ الْقُرْآنَ ظَاهِراً فَلَهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِائَتَا دِينَارٍ فِي بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ	خصال صدوق، ص ۶۰۲		
۱۹	اقْرءوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهروهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْباً وَ عَى الْقُرْآنَ	بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۹		
۲۰	لَوْ مَاتَ مَنْ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لَمَّا اسْتَوْحَشْتُ بَعْدَ أَنْ يَكُونَ الْقُرْآنُ مَعِي	بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۱۰۷		
۲۱	وَ تَفَقَّهُوا فِيهِ (القرآن) فَإِنَّهُ رَبِيعُ الْقُلُوبِ وَ اسْتَشْفُوا بِنُورِهِ فَإِنَّهُ شِفَاءُ الصُّدُورِ	بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۶		

تکلیف ۳. در محتوای دو مطلب ذیل دقت کنید و با توجه به آیات و روایات وارد شده، مقاله‌ای فرهنگی یا علمی ترویجی (مروری) درباره مفاد آن بنویسید:

امام خمینی رحمته الله علیه: «هان، ای حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌های اهل تحقیق! بپا خیزید و قرآن کریم را از شر جاهلان متنسک و عالمان مهتک که از روی علم و عمد به قرآن و اسلام تاخته و می‌تازند، نجات دهید» (صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۹۳).

امام خامنه‌ای (مدظله العالی): اگر ملتی بخواهد به قرآن عمل کند، قدم اولش آشنایی با همین الفاظ و ظواهر قرآن است. (حدیث ولایت، ج ۳، ص ۲۶۷).

درس دوم

جایگاه آموزش و ترویج قرآن در نظام توسعه فرهنگ قرآنی

مقدمه

تحولات جامعه در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حاصل برآیند تغییرات در اجزای مختلف و به هم پیوسته جامعه‌اند. تحول‌آفرینان، کسانی هستند که با فعالیت مستمر و مؤثر خود، مؤلفه‌های این تغییرات را پدید می‌آورند و بر بخش یا بخش‌هایی از جامعه اثر می‌گذارند. توسعه فرهنگ قرآنی، تحولی اساسی بوده و نیازمند آن است که فعالان آن در قالب نظامی منسجم و شکل‌یافته به دنبال تغییر در شناخت، ایمان، ارتباط و عمل به قرآن در افراد جامعه باشند. پژوهشگران، معلمان، مبلغان و مروجان قرآن مجید، نقطه ثقل و عناصر اصلی تأثیرگذار در این تغییرات هستند.

در این درس تلاش شده تا کارکرد و جایگاه آموزش و ترویج قرآن در نظام توسعه فرهنگ قرآنی تبیین شوند.

خاطره

آذرماه ۱۳۸۰، کارم را که در شورای عالی انقلاب فرهنگی شروع کردم، موضوع اصلی کارم دیگر آموزش و ترویج قرآن نبود بلکه باید مثل بقیه بخش‌های این شورا، به برنامه‌ریزی و مدیریت کلان فرهنگ البته با موضوع قرآن توجه می‌کردم. قدم اول در برنامه‌ریزی تعیین هدف است. هدف باید ویژگی‌هایی داشته باشد که مهم‌ترین آن شفافیت و روشن بودن است.

پیش از این کلمات و عبارات متعددی را به‌عنوان هدف کلان کارهای قرآنی شنیده بودم، از جمله: تمسک به قرآن، عمل فردی و اجتماعی به قرآن، قرآنی شدن جامعه، حاکمیت فرهنگ قرآن، حضور قرآن در صحنه، حکومت حق و عدل قرآن و توسعه فرهنگ قرآنی. هر یک از اینها عبارت‌هایی بودند که ظرفیت هدف اصلی شدن برای فعالیت‌های مختلف قرآنی، از جمله آموزش و ترویج در آنها نهفته بود؛ اما اینها فقط عبارت‌هایی با مفهومی کلی بودند و باید به درستی تعریف می‌شدند و تنها یکی از آنها به‌عنوان هدف محوری و اساسی انتخاب می‌شد. هرچه جلوتر رفتیم دیدیم ادبیات علمی در این حوزه ناکافی و نیازمند مطالعه جدی است. این مسئله با صاحب‌نظران حوزه و دانشگاه و فعالان قرآنی مطرح شد. حاصل مطالعات انجام شده و جلسات کارشناسی، انتخاب عبارت «توسعه فرهنگ قرآنی»، به‌عنوان هدف اصلی نظام جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با قرآن بود که در قالب تعریفی نسبتاً روشن ارائه و تصویب شد. این عبارت در واقع بیانگر هدف اساسی و نهائی همه فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و تبلیغی ترویجی است که با موضوعیت قرآن و توسط فعالان قرآنی دولتی و مردمی در بخش‌های مختلف کشور انجام می‌شود:

توسعه فرهنگ قرآنی: تعمیم و تعمیق شناخت، ایمان و ارتباط و انس با قرآن و تحقق آموزه‌های قرآنی در رفتار فردی و اجتماعی اقشار مختلف [نظام‌نامه تدوین اسناد راهبردی اجرای منشور توسعه فرهنگ قرآنی، مصوب جلسه ۱۰، مورخ ۱۳۹۰/۲/۳۱ شورای توسعه فرهنگ قرآنی].

مراحل هدف‌گذاری مؤثر (SMART)

۱. معین (Specific)؛ ۲. قابل اندازه‌گیری (Measurable)؛ ۳. دست‌یافتنی (Attainable)؛
 ۴. واقع‌بینانه (Realistic)؛ ۵. زمان‌بندی شده (Timel).
- تکلیف ۱:** کلیدواژه‌های تعریف توسعه فرهنگ قرآنی را استخراج کرده، برداشت مفهومی خود را در باره دو مورد از آنها در یک صفحه بنویسید.

فرهنگ و فرهنگ‌سازی

برای تعریف واژه فرهنگ، که واژه لاتین آن «culture» است، مطالب بسیاری از سوی صاحب‌نظران بیان شده است. برای نمونه از نظر فیلسوف بزرگ و شهیر، علامه محمدتقی جعفری رحمته‌الله، فرهنگ عبارت است از: کیفیت یا شیوه‌ای بایسته، یا شایسته برای آن دسته از فعالیت‌های حیات مادی و معنوی انسان‌ها که مستند به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی باشد.^۱ در این تعریف دو مؤلفه اندیشه و احساس، به‌عنوان زیربنای فرهنگ مطرح شده‌اند.

فرهنگ، در سند مصوب مهندسی فرهنگی کشور بدین‌گونه تعریف شده است: «فرهنگ، نظام‌واره‌ای است از عقاید و باورهای اساسی، ارزش‌ها، آداب و الگوهای رفتاری ریشه‌دار و دیرپا و نمادها و مصنوعات که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت و شکل می‌دهد و هویت آن را می‌سازد».^۲

فرهنگ‌شناسان، فرهنگ را در چهار لایه بررسی کرده‌اند: باورها، ارزش‌ها، هنجارها و نمادها.^۳ بر این پایه فرهنگ‌سازی، یعنی ایجاد تغییر در این لایه‌ها برای رسیدن به فرهنگ مورد انتظار. برای مثال، اگر قرار باشد برای توسعه بهداشت فردی، به‌عنوان محور سلامت جامعه فرهنگ‌سازی شود، باید این باور در مردم پدید آید که رعایت بهداشت امری مهم و حیاتی است، همچنین باید پرداختن به بهداشت در میان مردم کاری ارزشمند تلقی شده و محترم

۱. جعفری، فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو، ص ۲۸.

۲. نقشه مهندسی فرهنگی، مصوب ۱۳۹۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی.

۳. باور یا عقیده، ایمان و اعتقاد به «Belief» ترجمه شده است. «باورها یا عقیده‌ها، اندیشه‌هایی هستند که فرد به درستی و حقایق آنها اعتقاد دارد» (پارسا، زمینه نوین روان‌شناسی، ص ۳۱۲).
 ارزش (Value)، در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، عقایدی است که افراد یا گروه‌های انسانی درباره آنچه مطلوب، مناسب، خوب یا بد است، دارند. ارزش‌های گوناگون نمایانگر جنبه‌های اساسی تنوعات در فرهنگ انسانی است. ارزش‌ها معمولاً از عادت و هنجار نشئت می‌گیرند. (رفیع‌پور، آناتومی جامعه).
 هنجار (Norm)، در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، به یک الگوی رفتاری گفته می‌شود که روابط و کنش‌های اجتماعی را تنظیم می‌کند. اکثریت جامعه خود را به آن پای‌بند می‌دانند و در صورتی که شخصی آن را رعایت نکند، جامعه او را مجازات می‌کند (چلبی، جامعه‌شناسی نظم).
 نماد (Symbol)، نشانه‌ای است که نشانگر یک اندیشه، شیء، مفهوم، چگونگی و جز اینها باشد. نماد، نشانه‌ای است که میان صورت و مفهوم آن نه شباهت عینی است و نه رابطه همجواری، بلکه رابطه‌ای است قراردادی، نه ذاتی و خود به خودی (محسنیان‌راد، ارتباط‌شناسی).

شمرده شود؛ تا جایی که رفتارهای بهداشتی به هنجار عمومی تبدیل شده، بیشتر مردم به آن پای‌بند باشند و در برابر رعایت نشدن آن واکنش منفی نشان دهند. همچنین برخی نشانه‌ها یا رفتارهای مشخص در میان مردم به‌عنوان نمادهای یادآور و تداعی‌کننده لزوم رعایت بهداشت شناخته و ترویج شوند.

نظیر این فرایندها برای فرهنگ‌سازی قرآنی و موضوعیت یافتن قرآن در ابعاد مختلف آن در جامعه لازم، بلکه ضروری است. حال، اگر قرار باشد توسعه فرهنگ قرآنی در جامعه محقق شود، باید باورها، ارزش‌ها، هنجارها و نمادهای ارتباط فرد و جامعه با قرآن تغییر و ارتقا یابد. در همه جوامع دنیا، فرهنگ‌سازی از طریق نهادهای اجتماعی، به‌ویژه خانواده، نهادهای آموزشی به‌طور خاص آموزش و پرورش، و رسانه‌های فرهنگی (تبلیغی ترویجی) انجام می‌شود. پس آموزش و ترویج، رکن اساسی فرهنگ‌سازی از جمله در فرهنگ‌سازی قرآنی است.

فعالیت کلاسی: در جدول ذیل نمونه‌هایی از باورها، ارزش‌ها، هنجارها و نمادهای رایج جامعه ایران در ارتباط با قرآن آمده‌اند، آن را کامل‌تر کنید و درباره مثبت یا منفی بودن هر یک به تأمل و گفتگو بنشینید.

نماد	هنجار	ارزش	باور
رحل	ابراز تنفر از اهانت به قرآن	خواندن قرآن در ماه رمضان	قرآن عین کلام خدا و فوق کلام بشر است.
تلاوت قرآن با صوت؛ یادآور مراسم ترحیم	نامتعارف بودن قرائت قرآن در مراسم عروسی و جشن تولد	تقدّم درس ریاضی بر درس قرآن در مدرسه	مشکل بودن فهم قرآن برای عموم مردم

فرهنگ‌سازی

برای ایجاد تغییرات فرهنگی در جامعه، باید باورهای مردم تحت تأثیر قرار گیرد. به تدریج باورهای غلط تضعیف و زدوده شوند و باورهای درست ایجاد و تقویت گردند. برای این کار، افزون بر توجه به شناسایی دقیق و درست باورهای صحیح و غلط، باید در تعامل فعال با جامعه مخاطب، محتوای مورد نظر برای این تغییرها به ایشان منتقل شده و از سوی آنان پذیرفته شود. انتقال پیام به مخاطب از طریق محصولات، یعنی خدمات و کالاهای آموزشی، فرهنگی، هنری و رسانه‌ای انجام می‌شود. هر کالا یا خدمتی، حاوی پیام‌های معرفتی، عاطفی و رفتاری است که با انتقال اطلاعات مورد نظر، بینش، گرایش و رفتار مخاطب را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

هر برنامه آموزشی، خدمتی است که در نظر دارد مجموعه‌ای از محتواهای مورد نظر خود را به مخاطب انتقال داده و شناخت، عواطف و رفتار او را تحت تأثیر قرار دهد. برای مثال، برنامه آموزشی دوره ابتدائی بر آن است که امکان ارتباط مستقیم کودکان با متون فارسی فراهم شود، تا دانش و فرهنگ از این طریق به آنان انتقال یابند. همچنین توانمندی‌های ضروری برای تعامل اجتماعی و تأمین نیازهای فردی، همانند آداب معاشرت، توانایی داد و ستد مالی، انجام عبادت و حفظ سلامت در آنان ایجاد شوند.

کالاهای و خدمات فرهنگی، هنری و رسانه‌ای نیز حامل پیام‌های محتوایی مورد نظر طراحان آن هستند. برای مثال، برخی از آگهی‌نماهای خیابانی (Billboard) یا پیام‌های تلویزیونی (tizer)، توجه و علاقه مخاطب را به نوع خاصی از محصولات تجاری جلب می‌کنند، یا به دنبال تغییر در سبک رانندگی در جاده‌ها و خیابان‌ها هستند. پس آنچه اصل است محتواهایی هستند که قرار است مستقیم یا غیر مستقیم به مخاطب انتقال یابند. قالب‌ها ابزارهای توجه دادن مخاطب به محتواهای مورد نظر است. برای نمونه محصولات و پویانمایی‌هایی (Animation) با محوریت عروسک باربی (Barbie) به دنبال آن است که سبک زندگی خاصی را به کودکان جهان القا کرده، آن را در میان کودکان به ارزش و هنجار تبدیل کند. هنر ابزاری است که نفوذ پیام را در مخاطبان آسان می‌کند.

دورشته دانشگاهی علوم تربیتی و علوم ارتباطات، متولّی طراحی و تولید کالاهای و خدمات آموزشی، فرهنگی، هنری و رسانه‌ای هستند. علوم تربیتی و ارتباطات به دنبال آن هستند که نفوذ محتوا در مخاطب و ایجاد تغییر در او با کمترین هزینه و بهترین نتیجه روی دهند.

آموزش و ترویج در نظام توسعه فرهنگ قرآنی

برگزاری برنامه‌های آموزش عمومی قرآن و عرضه خدمات و کالاهای فرهنگی، هنری و رسانه‌ای حاوی محتواهای قرآنی به جامعه مخاطبان، در واقع عملیات اجرایی فرهنگ‌سازی قرآنی است که از سوی معلمان، مبلغان و مروجان قرآن انجام می‌شود و هر یک از ایشان، تأمین‌کننده رسیدن مخاطبان به بخشی از اهداف توسعه فرهنگ قرآنی در زمینه شناخت، ایمان، ارتباط و انس با قرآن برای تحقق آموزه‌های آن هستند.

آموزش عمومی قرآن، فرایند مستمر برنامه‌ریزی شده برای تربیت قرآنی است و فعالیت‌های تبلیغی ترویجی قرآنی (فرهنگی، هنری و رسانه‌ای) اقدامی برای پررنگ شدن حضور قرآن در محیط‌های اجتماعی یعنی فضا سازی قرآنی هستند. اگرچه فضا سازی قرآنی، مقدمه ضروری برای جذب جامعه به برنامه‌های آموزش عمومی قرآن است، اما فرایندهای تربیت قرآنی و فضا سازی قرآنی تأثیر متقابل داشته و مکمل یکدیگرند. در نمودار ذیل زنجیره فرایندهای مربوط به فرهنگ‌سازی قرآنی، همراه با ذکر نمونه‌های عملی آمده است:

